

dela zapisati za kakšno drugo publikacijo, a ker govorimo ravno o tem, kaj je »moška' zgodovina že prerasla«, samo še kratka statistika: v *Slovenski kroniki 20. stoletja najdemo na 475 straneh približno deset* dogodkov, povezanih z ženskami, in približno *devet* ženskih imen v celem prvem delu knjige, ki obsega obdobje od 1900-1945. Podobno se nam zgodi ob pregledu Zgodovine Slovencev, Zgodovine slovenskega naroda ali Slovenske zgodovine. Ne v teh ne v drugih knjigah o slovenski zgodovini ni datuma, ko so ženske dobile volilno pravico, kaj šele s tem povezanih dogodkov. Gre torej za popolno zanikanje ženskega prispevka k zgodovini Slovenije pred drugo svetovno vojno (podatke je zbrala Vesna Leskošek v svoji knjigi *Zavrnjena tradicija*, Ljubljana 2001, str. 16). V drugih treh Kronikah ni dosti drugače.

Po sklepnem 'veseljenju' nad nadaljevanjem, nad zanimivimi študijami in monografijami, ki bodo temeljile na *modernejši eksploataciji virov*, sklepara, da se Žižek veseli 'moškega' pristopa k zgodovini ženskega gibanja na Slovenskem. Preroško naznanja, da bodo *preteklost, sedanjost in prihodnost skupne dimenzije*. A po sedanjih izkušnjah bomo morale krepko poprijeti tudi zgodovinarke.

Za večino žensk, katerih *neatraktivne* življenjske zgodbe smo objavili v zborniku (Vodetova, Štebijeja, Hočvarjeva, Engelmanova, Komanova, ...), niso stali ne pravi ne nepravi moški: nekatere so s poroko zgubile svojo intelektualno moč ali pa so svoje interese podredile družini in možu (Bartolova, Klemenčičeva), večina učiteljic in uradnic pa sploh ni bila poročena. Sklepni stavek kritika: *Za vsako uspešno žensko stoji pravi moški*, zato izzveni kot posmeh, saj pokaže, s kakšno intenzivno (moško) študioznostjo je bil zbornik prebran in okritiziran.

Naj na koncu omeniva še ugotovitev naše že omenjene sociologinje, ki se ukvarja pretežno z mestom in položajem žensk v preteklosti, namreč, da *na zgodovinarjeve ideje in metode* (in kritike, op. p.) *vpliva družbeno okolje, v katerem zgodovinar deluje... Zgodovinarjeva pripadnost kakšni skupini vpliva na njegovo interpretacijo...* In celjska delu zgodovinarke ni pretirano naklonjena.

Nataša Budna Kodrič, Aleksandra Serše

2. PISMO BRALKAMA (UREDNICAMA)

Odgovor urednic zbornika prinaša nekaj že obravnavanih pojasnil (pomen biografij) in očitkov, ki sem se jih dotaknil že v prvem delu odgovora na pisanje Anje Dular in jih ne kaže ponavljati, spet pa bi rad ponovil, da sem zbornik zagotovo prebral »z intenzivno (moško) študioznostjo«. Če ga ne bi, bi bilo poročilo precej bolj megleno in 'korektno'.

Vesel bom, če bom v katerikoli publikaciji (zakaj pa ne v tej?) prebral obljubljeni kritiko Slovenske kronike 19. in 20. stoletja - za avtorje (avtorja) je namreč najhujši molk, ki pomeni, da se z natisnjenim ni vredno niti ukvarjati, kaj šele kritizirati ali hvaliti - da je preprosto 'strel v prazno'.

Čudno se mi zdi, da se nihče nikoli ne obregne ob 'pravo' verzijo reka o uspešnih moških in ženskah, da namreč za vsakim uspešnim moškim stoji uspešna ženska, medtem ko naj bi bila popolnoma benigna opazka o vplivu neženskih sopotnikov, mentorjev, urednikov in drugih na opisane članice SŽD malodane bogokletna. Z naštevanjem imen in deljenjem članic SŽD na tiste, ki so in one, ki niso imele nič ne s pravimi ne z nepravimi moškimi, ne bomo prišli prav daleč. Naštetim imenom postavljam na nasprotni konec tehtnice Pavlino Pajk, Franjo Tavčar, Marijo (Krejči) Milčinski, Minko Govekar, Vido Jeraj in Leo Fatur - obe Štebijeji (Alojzija Štebi in njena svakinja Cirila Štebi Pleško) pa po moje tudi bolj podpirata mojo 'teorijo' kot pa nabiranje 'dokazov', kako izven vsega so se rojevale nove ideje in se je uveljavljalo žensko gibanje. Hvalabogu so bile same članice SŽD manj izključujoče - v društvu so bili (resda le) kot 'ustanovni' in podporni člani tudi številni pomembni možje.

'Najhuje' pri vsem tem pa je, da za objavljenim poročilom ne stojita ne dnevna politika ne 'celjska skupina'. Nobenih pravih nasprotnikov torej, nobene slave in nobenih zaslug. O dnevni politiki zdajle ne bi, glede 'celjske skupine' pa imam nekoliko čudne dokaze o njeni protiženski naravnosti. Prav 'član' te 'skupine' je namreč avtor izbrane zamisli za naslednje zborovanje slovenskih zgodovinarjev, ki bo letos v Celju(!), njegova tema pa bo - *Ženske skozi zgodovino*(!!!). 'Uradni organ' te 'skupine', se pravi revija, ki jo držite v rokah, pa je v desetih letih gostila 95 avtorjev,

med njimi več kot tretjino (35) žensk. Tudi 'celjska skupina' torej ni več tisto, kar naj bi bila.

Pisanje poročil, še bolj pa seveda kritik in recenzij, je na Slovenskem posel, ki ti zagotavlja priljubljenost in prepoznavnost (»A, vi ste pa tisti sovražnik žensk,« me je v hipu postavil na 'pravo mesto' neki ljubljanski kolega. Upam, da se je hecal, sicer pa nikoli ne veš.) in prav čudno je, da so poročila o knjigah (ali recenzije ali kritike) tako redko blago (precej lažje je za kako revijo pridobiti pet razprav kot eno ali dve poročili (recenziji ali kritiki). Res je najlažje (in najvarneje) napisati povzetek vsebine ali pa prignati objektivnost do konca in prepisati le naslov, kolofon in kazalo. Obljubljam, da bom nehal pisati že dolgo prej, preden bo slednje postalo splošno sprejet standard.

Vsaj nekega očitka se pa vendarle lahko obranim brez velikih besed - po mojem poročilu, odgovorih Anje Dular in dveh urednic zbornika, Nataše Budna Kodrič in mag. Aleksandre Serše, in moji skromni obrambi vsaj nihče ne bo mogel govoriti o 'minimiziranju' zbornika o SŽD, ki ga po tem odgovoru vračam nazaj na knjižno polico, z nje pa jemljem priporočeno delo Vesne Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (*Cf., Ljubljana 2002). O njem ne bom pisal, ga pa, to pot pa že vnaprej - brez branja, priporočam tudi Anji Dular. Primerjava med citatom iz omenjenega dela v zadnjem odstavku odgovora urednic in njenim uvodom namreč ponuja povsem nove horizonte in navsezadnje utegne celo 'prebrati', da je V. Leskošek avtorice zbornika že leta 2002 (na založo) proglasila za feministke.

Aleksander Žižek

POSEBEN POGLED

Brigitte Hamann, Winifred Wagner oder Hitlers Bayreuth. Piper Verlag, München 2002, 688 strani.

Ko je spomladi 1997 Wolfgang Wagner avtorico pričujoče knjige telefonično povprašal, če bi imela v Bayreuthu predavanje ob 100-letnici rojstva njegove matere Winifred, je v trenutku zavrnila povabilo. Winifred Wagner je ni zanimala. Še več. Pod vtisom znamenitega filma Hansa Jürgena Syberberga iz leta 1975 si jo je ohranila v spominu kot zakrknjeno nacistko, ki da se ni 'spokorila' vse do svoje smrti v letu 1980. Toda ob iskanju nove teme, s katero si je želela 'nadaljeva-

ti' svojo zadnjo knjigo *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators* (o Hitlerjevem vzponu v Nemčiji je hotela spregovoriti skozi biografijo kakšne osebe, ki je bila blizu firerju), ji je končno prišla na misel prav Winifred Wagner, pristna Hitlerjeva prijateljica, predstavница hiše Wagner in šefica Bayreuthskih slavnostnih iger v letih 1930-1944, ženska, v hiši katere je Hitler našel družinsko in umetniško atmosfero. Ko se je naposled lotila zbiranja gradiva, je lahko z zadovoljstvom ugotovila, da ga je veliko. Poleg gradiva, raztresenega v različnih arhivih po Evropi, ji je Winifredin sin Wolfgang dal na razpolago del družinskega arhiva in arhiva Bayreuthskih slavnostnih iger. In četudi ji Winifredina vnukinja Amelija Hohmann ni omogočila vpogleda v zapuščino Winifred in njenega moža Siegfrieda (sina Richarda Wagnerja), je Brigitte Hamann, sicer avtorica številnih odličnih biografij (o prestolonasledniku Rudolfu, cesarici Elizabeti, Berthi von Suttner in Hitlerjevem obdobju na Dunaju), o njej in času, ki ga je živel, napisala odlično in berljivo knjigo.

In kdo je bila Winifred Wagner?

Leta 1907 so tedaj desetletno angleško siroto Winifred Williams poslali v Nemčijo. Bolnemu in težavnemu dekletcu sta bila pripravljena ponuditi gostoljubje njena oddaljena sorodnika Karl in Henriette Klindworth. Čeprav zaradi starosti in nezavidljivega finančnega položaja nista bila najbolj primerna za adoptivna starša, sta Winifred sprejela z ljubeznijo. Stari Klindworth jo je učil nemščine, tako da ji je na klavir igral otroške pesmi, ki jih je pela. V domu Klindworthovih je Winifred rasla v svobodi in razumevanju.

Karl Klindworth, nekdanji učenec slovitega Franca Liszta in velik občudovalec glasbe Richarda Wagnerja, je bil uspešen učitelj klavirja. V času, ko je prijazno sprejel desetletno angleško siroto, sta z ženo živel v sadjarski koloniji Eden pri Oranienburgu, kjer so se zbirali pristaši naravnega načina življenja, prijatelji nove kulture telesa in nasprotniki industrializacije. Kot njegov vzornik Richard Wagner je bil Klindworth tudi sam velik 'vsenemec' in odločen antisemit. V njegovem stanovanju v Berlinu, kamor se je z ženo in enajstletno Winifred preselil leta 1908, so se zbirali vsenemško in antisemitsko usmerjeni intelektualci, predvsem glasbeniki. Klindworth je bil dober prijatelj Heinricha Classa, vplivnega predsednika *Alldeutsche Verbände* in izdajatelja lista *Alldeutsche Blätter*, ki se je odkrito zavzemal za velikonemško rešitev nemškega vprašanja in za